

مؤلفه تربیت عاطفی و روحی فرزند از دیدگاه قرآن و روایات

صدیقه اکبری^۱

چکیده

تربیت، فرایندی پیچیده و چندوجهی است که در شکل‌گیری شخصیت افراد نقش اساسی دارد. همچنین، فرایندی هدفمند و مستمر است که به منظور رشد و شکوفایی استعدادهای بالقوه فرد در ابعاد مختلف وجودی (جسمی، روانی، عاطفی، اجتماعی و معنوی) صورت می‌گیرد. این مقاله به بررسی مؤلفه تربیت عاطفی و روحی فرزند از منظر قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) می‌پردازد. تربیت عاطفی و روحی، یکی از جنبه‌های حیاتی در رشد و تکامل شخصیت فرزندان است و در شکل‌گیری سلامت روانی و عاطفی آن‌ها نقش بسزایی دارد. این مقاله به روش توصیفی بوده و با استناد به آیات قرآن و روایات، به مؤلفه‌هایی همچون محبت، احترام، توجه، امنیت، و تربیت دینی می‌پردازد و راهکارهایی عملی برای تحقق این مؤلفه‌ها ارائه می‌دهد. هدف از این مقاله، تبیین اهمیت تربیت عاطفی و روحی فرزند در چارچوب آموزه‌های اسلامی و ارائه راهنمایی‌هایی برای والدین و مربیان است.

کلیدواژه‌ها: تربیت، عاطفی، روحی، فرزند، قرآن، روایات.

^۱ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خواهران،

مقدمه

تربیت فرزند، از جمله مهم‌ترین وظایف والدین و مربیان است و ابعاد گوناگونی را شامل می‌شود. در این میان، تربیت عاطفی و روحی، جایگاه ویژه‌ای دارد، زیرا عواطف و احساسات، نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت و سلامت روان افراد ایفا می‌کنند.

از دیدگاه اسلام، تربیت فرزند، تنها آموزش‌های علمی و فکری نیست، بلکه شامل پرورش جنبه‌های عاطفی و روحی نیز می‌شود. قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) سرشار از آموزه‌هایی هستند که به والدین و مربیان در این زمینه یاری می‌رسانند. ضرورت پرداختن به تربیت عاطفی و روحی از منظر قرآن و روایات، ناشی از تأثیر عمیق این نوع تربیت بر سلامت روان، رشد اخلاقی و معنوی فرزندان است؛ چرا که آموزه‌های دینی، بر اهمیت محبت، احترام و توجه به نیازهای عاطفی کودکان تأکید ویژه‌ای دارند.

از آنجا که قرآن و روایات، عواطف و احساسات را جزء لاینفک وجود انسان دانسته و تربیت صحیح این جنبه‌ها را ضامن سلامت فرد و جامعه می‌دانند، پرداختن به مؤلفه‌های تربیت عاطفی و روحی فرزند، به منظور هدایت این احساسات در مسیر درست و پرورش نسلی سالم و با ایمان، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

با توجه به این که قرآن و روایات، تربیت را تنها محدود به آموزش‌های علمی نمی‌دانند، بلکه پرورش ابعاد عاطفی و روحی را نیز دربرمی‌گیرد، پرداختن به مؤلفه‌های تربیت عاطفی و روحی فرزند، به منظور تحقق اهداف عالیه تعلیم و تربیت اسلامی، و دستیابی به فرزندان صالح و سعادتمند، ضرورتی اساسی تلقی می‌شود. این مقاله، با استناد به آیات قرآن و روایات، به بررسی مؤلفه‌های اساسی تربیت عاطفی و روحی فرزند می‌پردازد و تلاش می‌کند تا راهکارهایی عملی برای تحقق این مهم ارائه دهد. از همین رو سوال اصلی این است که مؤلفه تربیت عاطفی و روحی فرزند از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟

در مورد پیشینه مقاله می توان به چند عنوان مقاله اشاره کرد که پیرامون این مسئله کار شده اند. همچون:

۱-مقاله «تربیت عاطفی فرزند از دیدگاه قرآن و اهل بیت (علیهم السلام)» از گروهی از پژوهشگران حوزه دین و تعلیم و تربیت اسلامی ۱۴۰۰ش؛ این مقاله به بررسی اهمیت تربیت عاطفی فرزند از دیدگاه قرآن و روایات می پردازد.

۲-مقاله «بررسی تطبیقی مؤلفه های تربیت روحی فرزند در قرآن و روانشناسی مثبت گرا» از چند پژوهشگر در حوزه مطالعات قرآنی و روانشناسی ۱۴۰۲ش؛ این مقاله به مقایسه دیدگاه قرآن و روانشناسی مثبت گرا در مورد مؤلفه های تربیت روحی فرزند می پردازد.

۳-مقاله «نقش والدین در تربیت عاطفی و اخلاقی فرزند از منظر روایات اهل بیت (علیهم السلام)» از پژوهشگران حوزه علوم حدیث و تعلیم و تربیت اسلامی ۱۳۹۵ش؛ این مقاله به بررسی نقش والدین در تربیت عاطفی و اخلاقی فرزند از دیدگاه روایات اهل بیت (علیهم السلام) می پردازد.

از همین رو، با توجه به پیشینه ای که ذکر شد این مقاله بیشتر در صدد بررسی مولفه های تربیت عاطفی و روحی از دیدگاه قرآن و روایات می باشد در صورتی که در هیچ کدام از این منظر پرداخته نشده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تربیت

در لغت : ابن منظور، معتقد است که تربیت از ماده «رَبَّوْ»، به معنای برآمدگی و زیادی می باشد. چنان که به بهره پول نیز ربا گفته می شود.^۱ مصطفوی معتقد است که تربیت از «ربب» مشتق شده، اما معنای اصلی «ربب» هل دادن شیئی به سوی کمال و بر طرف کردن نقص ها به واسطه تخلیه و جایگزاری است؛ خواه این فرآیند در جهت ذاتیات شیء یا عوارضش باشد، خواه در اعتقادات و معارف باشد، خواه در اعمال و رفتار. ^۲ بخاطر نزدیکی معنای «ربب» و «ربو» برخی مانند ابن فارس در معجم مقاییس اللغة معتقد است که واژه «التربیه» هم می تواند از «ربب» و هم از «ربو» مشتق شده باشد و در هر دو صورت به معنای رشد و حرکت در مسیر کمال است.^۳ در اصطلاح تعلیم و تربیت در معنای وسیع خود، فرایند انتقال و تعمیق دانش ها و بینش ها، هدایت و تقویت گرایش ها و شکوفاسازی هماهنگ استعدادها و توانایی های انسان در ابعاد روحی و بدنی برای رسیدن به کمال مطلوب می باشد. تعلیم و تربیت یک فرآیند تدریجی است که از هنگام تولد (بلکه پیش از آن) آغاز می شود و تا زمان مرگ ادامه پیدا می کند. مقصود از فرآیند مجموعه اعمال منظمی است که به صورت تدریجی و برای دستیابی به نتیجه ای خاص (کمال مطلوب) انجام می شود.^۴ عنصر اصلی تربیت «ایجاد تغییر» در مرتبی است که فعالیت تربیت به این منظور انجام می گیرد.

از منظر شهید مطهری تربیت عبارت است از: «پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شی قابل موجود است به شکل فعلیت درآوردن و پرورش دادن است. بنابراین با صنعت «ساختن» به معنی اینکه شی یا اشیایی را تحت یک نوع پیراستن ها و آراستن ها قرار

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۴.

۲. مصطفوی، ج ۴، ص ۱۹.

۳. ابن فارس، مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۲۵۷.

۴. مصباح، کتاب فلسفه اخلاق، ص ۱۹، ۳۰.

می دهند و یا اجزاء و اشیایی را با هم ترکیب می کنند و یک نظامی بین آنها برقرار می سازند، متفاوت است.^۱ و نیز تربیت عبارت است از: «بر انگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش و شکوفایی همه ی استعدادها، توانایی ها و قابلیت های انسان به جهت رسیدن به کمال و سعادت مطلوب است.»^۲

۲-۱- تربیت عاطفی

این واژه به لحاظ واژه‌شناسی از ریشه «عَطَفَ» به معنای متمایل شدن به سویی، رغبت داشتن به کسی یا چیزی، آمده است.^۳ در فرهنگ توصیفی علوم تربیتی آمده است: «حالت هیجانی شخص که فکر و ذهن او را همراهی می کند، که عاطفه خوانده می شود.»^۴

منظور از تربیت عاطفی پرورش دادن و شکوفاسازی عواطف، احساسات و هیجانات متربی و مسیر دهی آن به سوی مسیر درست است، تا تربیت‌جو با انگیزه و اراده‌ی خویش رفتارهای متناسب با این ساحت را از خود بروز دهد. به عبارت دیگر، تربیت عاطفی فرایندی است منظم و هدف‌مند برای زمینه‌سازی رشد و هدایت عواطف و هیجان‌های متربیان به نحوی که آنان بتوانند با به این وسیله این نیروی باطنی در مسیر صحیح قدم برداشته، به قرب الهی نیز نزدیکتر شوند. براین اساس، نقش مربی در حوزه‌ی تربیت عاطفی همانند سایر ابعاد تربیت، فراهم‌سازی زمینه پرورش و رفع موانع از سر راه شکوفایی عواطف و احساسات است و تصمیم‌گیرنده اصلی خود فراگیران هستند.^۵

۳-۱- مولفه

مولفه در لغت به معنای «جزء» یا «عنصر» آمده است و از ریشه «الف» به معنای «نوشتن» و «جمع‌آوری» گرفته شده است.^۶ در اصطلاح، مولفه به اجزای اصلی یا عناصر سازنده‌ی یک

۱. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، صص ۵۶ و ۷۶.

۲. بهشتی، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، ۱۳۸۷، ص ۳.

۳. همان.

۴. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، صص ۵۶ و ۷۶.

۵. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۳۵.

۶. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه مولفه.

نتیجه‌گیری

تربیت عاطفی و روحی فرزند، یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های والدین است که تأثیر عمیقی بر زندگی حال و آینده فرزند دارد. با توجه به آموزه‌های قرآن و روایات، والدین باید به مؤلفه‌هایی همچون محبت، احترام، توجه، امنیت، و تربیت دینی توجه کنند و از راهکارهای عملی برای تحقق این مؤلفه‌ها بهره بگیرند. تربیت عاطفی و روحی صحیح، باعث رشد سالم شخصیت فرزندان، افزایش اعتماد به نفس، سلامت روان، و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی و معنوی می‌شود. در این مقاله در جهت پاسخگویی به سوال اصلی یعنی مولفه تربیت عاطفی و روحی فرزند بوده که به مولفه‌های چون: محبت و مهربانی، احترام به شخصیت فرزند، توجه و گوش دادن فعال، ایجاد امنیت روانی، تأمین نیازهای عاطفی، تربیت دینی و معنویت، لقمه حلال و در آخر نیز راهکارهای عملی برای تربیت عاطفی و روحی فرزند اشاره و پرداخته شده‌اند.

منابع

✽قرآن کریم؛ عثمان طه.

۱. افلاکی فرد، حسین، *نقش الگویی والدین در تربیت فرزند*، تهران: سومین همایش ملی روان شناسی بالینی کودک و نوجوان، ۱۴۰۲ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت: دارصادر، ۱۴۱۴ه.ق.
۳. ابن فارس، احمد بن فارس بن زکریا، *مقاییس اللغة*، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۷ه.ش.
۴. الیاس، موریس، *مهارت‌های اجتماعی و تربیت عاطفی*: راهنمایی برای والدین، مترجم: محمد فرهنگمندیان، تهران: مرکز نشر پیوست ۱۳۷۹ش.

۵. بهشتی، محمد، *مبانی تربیت از دیدگاه قرآن*، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۸۷ ش.
۶. بهاروندی، فرشته، *تأثیر نیازهای عاطفی بر رشد کودک*: نظریه‌ها و تحقیق‌ها. تهران: انتشارات تلیاب، ۱۴۰۳ ش.
۷. بحرانی، سید هاشم، *البرهان فی تفسیر القرآن*. قم: انتشارات بنیاد بعثت. ۱۳۷۵ ش.
۸. تنه کار، محسن، *تربیت دینی و رشد اخلاقی کودکان*، تهران: انتشارات کتاب سایه ۱۳۸۹ ش.
۹. جوادی آملی، عبدالله، *مفاتیح الحیاه*، قم: مرکز نشر اسراء. ۱۳۹۰ ش.
۱۰. حسینی شاهرودی، سید محمد، *تربیت فرزند*. تهران: انتشارات سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج. ۱۳۷۹ ش.
۱۱. حائری شیرازی، محمدصادق، *راه تربیت*. قم: انتشارات دار الصادقین. ۱۳۷۸ ش.
۱۲. حکیمی، محمد، *الحیاه*، تهران: انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۵ ش.
۱۳. حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ ق.
۱۴. دهخدا، علی اکبر، *فرهنگ لغت دهخدا*، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۷۷ ش.
۱۵. سبحانی، جعفر، *منشور جاوید*، قم: مؤسسه امام صادق (ع)، ۱۳۸۴ ش.
۱۶. سلمان‌زاده، نعمت‌الله، *عواطف و اخلاق در آموزه‌های دین*، انتشارات سمت، ۱۳۹۷ ش.
۱۷. شریعتمداری، علی، *روانشناسی تربیتی*، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۷ ش.
۱۸. شریفی، پاشا، *تربیت عاطفی: اصول و شیوه‌های مؤثر*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی ۱۳۹۶ ش.
۱۹. صفاری نیا، مجید، *مبانی روان‌شناسی تربیتی و تأثیر آن بر رشد کودک*. تهران: انتشارات آگاه ۱۳۷۸ ش.
۲۰. عشقی، احمد، *تربیت عاطفی کودکان: اصول و روش‌ها*. تهران: انتشارات روان ۱۳۹۷ ش.
۲۱. فتحی آشتیانی، علی، *تربیت عاطفی و روانشناسی کودک*: اصول و شیوه‌ها. تهران: انتشارات نور علم ۱۳۹۹ ش.

۲۲. قاسمی، محمدعلی، *لقمه حلال و تربیت اخلاقی*. تهران: انتشارات نورالزهرا، ۱۳۸۸ ش.
۲۳. قاسمی، احمد، *تعلیم و تربیت: اصول و مبانی*، انتشارات کتابسرا، ۱۳۹۹ ش.
۲۴. قمی، عباس، *سفینه البحار*، قم: انتشارات نوید اسلام، ۱۳۹۳ ش.
۲۵. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن. ۱۳۸۵ ش.
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، مترجم: سید جواد مصطفوی، تهران: دارالکتب الاسلامیه ۱۴۰۷ ق.
۲۷. کریمی پور، سهیلا، *ارتباطات والدین و فرزندان: ضرورت‌ها و مؤلفه‌ها*. تهران: نشر جالیز، ۱۴۰۰ ش.
۲۸. لتهام، گلن، *تربیت عاطفی و پایه‌گذاری روابط مثبت*، مترجم: مهدی قراچه داغی، تهران: نشر سرای میردشتی، ۱۴۰۰ ش.
۲۹. مجلسی، محمد تقی، *بحار الانوار*. بیروت: داراحیاء التراث العربی. ۱۴۰۳ ش.
۳۰. معمار، فرحناز، *تربیت دینی و نقش لقمه حلال*. تهران: انتشارات حیات طیبه، ۱۳۹۷ ش.
۳۱. موسوی، زهرا، *معنویت و تربیت عاطفی: نظریه‌ها و روش‌ها*، تهران: انتشارات سیب سبز ۱۳۹۴ ش.
۳۲. مظاهری، حسین، *خانواده در اسلام*. تهران: انتشارات شفق، ۱۳۸۸ ش.
۳۳. مصطفایی، مجتبی، *روانشناسی تربیتی و تأثیر آن بر رفتار کودکان*. تهران: انتشارات سمت ۱۳۹۵ ش.
۳۴. متقی هندی، علاءالدین المتقی بن حسام‌الدین، *کنز العمال*، قم: انتشارات موسسه فرهنگی دارالحديث، ۱۳۷۴ ش.
۳۵. مطهری، مرتضی، *تعلیم و تربیت در اسلام*. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۰ ش.
۳۶. مهرمحمدی، محمود، *مفاهیم بنیادی در تعلیم و تربیت*، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵ ش.
۳۷. مطهری، مرتضی، *تعلیم و تربیت در اسلام*، چاپ یازدهم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۷ ش.

۳۸. مصباح یزدی ، محمد تقی ، *کتاب فلسفه اخلاق* ، تهران : موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ، ۱۳۷۸ ش.
۳۹. مصطفوی ، حسن ، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم* ، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ، تهران ، ۱۳۶۰ ش.
۴۰. یوسف زاده ، صدیقه ، *تربیت عاطفی: مفاهیم و شیوه‌های عملی* . تهران: انتشارات ایشیق ، ۱۳۹۵ ش.